

Husförhören har gamla anor.

En folkundervisning, som upphört.

Ur boken Snapphanar och andra i gamla tiders Bohuslän

Utgiven 1969 Av Sven Rydstrand

I gamla tider var hösten ofta en fruktansvärd tid för många, ty då hölls de s.k. husförhören. Numera har dessa så gott som undantagslöst försvunnit. Den kvarleva av dem, som ännu förekommer här och var i form av förhör rotevis i kyrkorna, gör ju egentligen inte alls skäl för benämningen "husförhör". I gångna tider gick prästerna från hus till hus och förhörde katekesen. Senare samlades folket på en viss gård för varje år.

Det är svårt att kunna fastställa någon viss tidpunkt, då dessa förhör uppkom. Sannolikt synes dock vara, att prästerna hittat på dem strax efter reformationens genomförande. Det gällde ju då, att snabbt vinna fast fot för den nya läran, och då inga skolor fanns för allmogen, måste prästerna åtaga sig att undervisa sina sockenbor i katekes m.m. Det räckte inte med predikan i kyrkan, ty alla gick ju inte dit. Därför måste prästerna bege sig ut i gårdarna och lära folket. Det var säkert inte något angenämt arbete.

Sedan de västsvenska landskapen genom frederna med Danmark 1645 och 1658 tillförts Sverige, fick husförhören här en speciell uppgift. Då måste man nämligen här så fort som möjligt få bort de gamla danska böckerna och lära folket i de nya landskapen det svenska språket. Det blev ett drygt arbete för prästerna att sköta om allt detta. De fick ta klockarna till hjälp, om dessa var lämpliga, men så var inte fallet överallt.

Från 1700-talet finns det åtskilliga uppgifter att hämta i protokoll och visitationshandlingar angående husförhören. Sålunda heter det från Naverstads socken i norra Bohuslän år 1728:

"En gång om året förrättar kyrkoherden sådana husförhör gård för gård, och det om höst eller vintertiden och absolverar vart år därmed hela församlingen. Dessutom komma de unga till kyrkan tre gånger vart år rotetals och varda då examinerade i katekes av både kyrkoherden och klockaren."

I Solberga församling (södra Bohuslän) frågade biskopen vid visitation år 1728 om kyrkoherden håller några husförhör. Därpå svarade: *"Om sommaren rotetals i byalagen, men hus för hus kan han intet hinna."*

Då biskopen år 1693 visiterar i Bro pastorat, förmanar han församlingen på följande sätt: *"De, som avsides från kyrkan bo, skola sig ändå infinna under katekesförhören, både gamla och unga, och skall den långa vägen intet gälla dem till ursäkt, emedan saligheten och Guds ords kunskap bör vara dem så kär, att de icke för lång vägs skull må avsöndra sig från sina salighets medel, så framt de icke vilja gå den korta vägen, som till helvetet länder".*

När den s.k. schartauanska väckelsen från 1800-talet mitt och fram till sekelskiftet drog fram genom de västsvenska landskapen, upplevde de gamla husförhören här en pånyttfödelse. Knappast någonsin har det väl lästs katekes så som då. Barnen, som vallade korna, hade katekesen med sig och läste högt ur den, och kvinnorna, som spann eller stökade vid spisen, hade nästan alltid katekesen till lektyr. Och när männen i huset hade någon ledig stund, måste de träna sig på katekesfrågor, så att de kunde dem till husförhöret. De schartauanska prästerna

var i allmänhet mycket noga på husförhören och stränga mot dem, som inte kunde sina stycken. Sådana fick inte gifta sig, och de kunde utestängas från nattvarden.

På den tid, då husförhören hölls i gårdarna, skulle det också vara kalas på stället, och det skulle vara ett ganska rejält sådant. De olika rotarna turades om att ordna kalaset år från år. Bönderna tävlade också med varandra om vem som blev värst, hade den förnämligaste maten, det mesta brännvinet o. s. v. Ty mat och brännvin skulle det bjudas på i överflöd i många dagar. Det hände därför, att folk föråt sig på husförhörskalaset, ty de var inte så värst vana vid kraftig spis i vardagslag. Att flera personer gick omkring på husförhörsgården fulla eller halvfulla, var en ej så ovanlig syn.

Det var naturligtvis främst katekesen, som lästes på husförhören, men därjämte använde många präster också Schartaus förklaringar. En del hade också bibeln med och lät folket läsa stycken därur. Efteråt gav prästen frågor angående det, som lästs. Otvivelaktigt gav sålunda dessa förhör folket en hel del kunskaper, i all synnerhet som de tvingade till självstudier. I hemmen anordnades också mången gång förhör mellan familjemedlemmarna. Bibelkunskapen blev sålunda stor på denna tid. Det fanns gamla gubbar och gummor, som hade läst bibeln från pärm till pärm tio eller tjugo gånger och nästan kunde den utantill. Dessa enkla allmogemän och kvinnor satte ofta prästerna på det hala, då de kom med sina merendels djupsinniga och alltid noga övertänkta frågor.

Husförhören hade sålunda vid denna tid en synnerligen stor betydelse, men inte bara i religiöst avseende. Man får inte underskatta den kulturfrämjande uppgift, som husförhören också utan tvivel hade. När det skulle hållas husförhör i en gård, ville ju helt naturligt inte folket visa sig från sin sämsta sida. De ville i stället framhäva, vad de dugde till. Sålunda var de måna om, att husen blev satta i gott skick till den tiden, de reparerade, skaffade nytt, där så behövdes. Ty husförhöret blev ett slags visitation med prästen i spetsen. Den gamla tidens präster tålde i regel inte, att bönderna slöade till och misskötte sina gårdar. Var det något på tok, sade prästen ifrån och visade till rätta.

Av stor betydelse var det också, i en tid då intet föreningsliv fanns, att folk ur skilda klasser och stånd fick tillfällen att komma tillsammans under gemytliga former och diskutera bygdens problem. Prästen, som ju själv ofta var bonde, kände sig här också mera fri än i kyrkans famn. Han kunde ofta tala med bönderna på deras eget språk och ge dem råd och upplysningar inte blott i andliga ting utan också angående jordens skötsel, husbygge, kreatursavel m.m.

På husförhören fick sålunda prästen rika tillfällen att lära känna sina församlingsbor och se, hur de hade det i vardagslag. Detta var naturligtvis av mycket stort värde för honom såsom utövare av sitt kall. Ty prästen var på denna tiden oftast den ende kulturfrämjaren i bygden.

Vid husförhöret hade prästen med sig "**husförhörboken**", där alla församlingens medlemmar stod uppskrivna. Här antecknades de, som var närvarande vid förhöret. Där meddelades också vederbörandes bildningsgrad, läskunnighet m.m. Här skulle flyttningar också anmälas, liksom födelser, dödsfall, giftermål, gårdsköp o. dyl. Detta gjorde, att husförhöret drog mycket ut på tiden. I regel började man klockan nio på morgonen och slutade vid fyra- eller femtiden på eftermiddagen. Det blev en ganska ansträngande dag både för prästen och för folket.

Men husförhören hade även sina avigsidor. När läsningen var avklarad, kalasmaten uppäten och prästen gett sig iväg, hände det nämligen ofta, att man släppte "**Barrabas lös**", d. v. s. ställde till med spel och dans och andra nöjen. Ty det religiösa intresset satt inte så djupt, och

man ville ha något som motvikt till det allvarliga katekesplugget. Något ovanligt var det ej heller, att det blev bråk och slagsmål av, då männen fått för mycket av det goda. Var det någon, som utmärkt sig särskilt på förhöret, så skulle denna ha stryk, ty man tålde inte, att någon lyste på andras bekostnad. Merendels satt dock inte hatet så djupt, utan vid nyktert tillstånd var i regel alla sockenbor goda vänner.

I och med att kyrkans makt över folket minskats och dess kontakt med undervisningsväsendet upphört, har husförhören också försvunnit. I vår tid förekommer sålunda knappast några husförhör i ursprunglig form. Vad som finns kvar av minnen från husförhören bör vi dock samla och bevara, ty det är otvivelaktigt, att de utgör en av de grundstenar, på vilken vår nuvarande kulturbyggnad reser sig.